

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

УДК 657.153

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Ірина Лащик; Петро Віблій; Ольга Коць

Національний університет «Львівська політехніка», Львів, Україна

Резюме. Наукову статтю присвячено особливостям управління дебіторською заборгованістю на вітчизняних підприємствах. Проаналізовано сутність поняття «дебіторська заборгованість» з точки зору не лише вітчизняних, але й зарубіжних науковців та економістів. На основі отриманих результатів аналізу виявлено, що вони не лише не заперечують один одного, але й тісно взаємодоповнюють. Аналіз сутності поняття «дебіторська заборгованість» дозволив визначити, що процес управління дебіторською заборгованістю є невід'ємною складовою загальної системи управління підприємством, а також виокремити основні його складові. Найбільш очікуваними наслідками розроблення та впровадження ефективної системи управління дебіторською заборгованістю суб'єкта господарювання мають стати такі: забезпечення успішної та безперервної діяльності суб'єкта господарювання; зменшення обсягу так званих «вільних поточних активів»; збільшення швидкості оборотних коштів; підвищення рівня забезпеченості підприємства ліквідними активами та відповідно, стабілізація його фінансового стану. Важливим етапом дослідження стало виокремлення основних чинників, які сприяють виникненню дебіторської заборгованості на вітчизняних підприємствах, серед яких: затримання в опрацюванні первинних бухгалтерських документах та часте використання незручних, насамперед для підприємств, форм розрахунків. Для кращого розуміння сутності та значення досліджуваної проблеми, ми проаналізували стан і тенденції дебіторської заборгованості на прикладі вітчизняних підприємств харчової промисловості. Негативні тенденції дебіторської заборгованості підтверджено отриманими результатами розрахунків. Для підвищення рівня ефективності управління дебіторською заборгованістю на вітчизняних підприємствах та їх діяльності загалом, запропоновано модель управління дебіторською заборгованістю. Вона складається із трьох етапів (формування уповноваженої комісії з управління дебіторською заборгованістю; управління обсягами дебіторської заборгованості; управління інкасацією дебіторської заборгованості), для кожного із яких детально розписано послідовність та особливості проведення.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, підприємство, управління, аналіз, чинники, модель.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.01.068

Отримано 14.01.2022

UDC 657.153

PECULIARITIES OF THE ENTERPRISE DEBTS RECEIVABLE MANAGEMENT

Iryna Lashchik; Petro Vibliy; Olha Kots

Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

Summary. The scientific paper is devoted to the peculiarities of debts receivable management at domestic enterprises. The paper analyzes the essence of the concept of «debts receivable» from the point of view not only

of domestic but also foreign scientists and economists. Based on the results of the analysis, it is found that they do not only contradict each other, but also closely complement each other. Analysis of the essence of the concept of «debts receivable» makes it possible to determine that the process of debts receivable management is an integral part of the overall management system of the enterprise, as well as to identify its main components. The most expected consequences of the development and implementation of the effective system of management of debts receivable of the entity should be the following: ensuring the successful and smooth operation of the entity; reduction of the so-called «free current assets»; increasing the speed of working capital; increasing the level of the company's liquid assets and, accordingly, stabilizing its financial condition. The important stage of the study is to identify the main factors that contribute to the emergence of debts receivable at domestic enterprises, including: delays in processing primary accounting documents and frequent use of inconvenient, especially for enterprises, forms of payment. For better understanding of the nature and significance of the research problem, we analyze the state and trends of debts receivable on the example of domestic food companies. Negative trends in debt receivable are confirmed by the results of calculations. To increase the level of efficiency of debts receivable management at domestic enterprises and their activities in general, we have proposed the model of receivables management. The proposed model consists of three stages (formation of an authorized commission for debts receivable management; management of debts receivable; management of debts receivable collection), for each of which the sequence and features of the conduct are described in detail.

Key words: debts receivable, enterprise, management, analysis, factors, model.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.01.068

Received 14.01.2022

Постановка проблеми. Зі зростанням глобалізаційних процесів в економічному просторі, перед вітчизняними суб'єктами господарювання постає постійна необхідність адаптації до позитивних та негативних змін, що відбуваються в навколишньому середовищі. Своєчасна реакція на зазначені вище зміни та адаптація до них дозволяє господарюючим суб'єктам підтримувати на належному рівні основні показники фінансової діяльності, а також утримувати та розширювати свої ринкові позиції.

Важливу роль у процесі розвитку й стабілізації діяльності підприємства відіграє політика управління фінансовими ресурсами. У цьому контексті особливої актуальності набуває політика управління дебіторською заборгованістю підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та практичних аспектів управління дебіторською заборгованістю суб'єктів господарювання присвячено більше сотні праць як вітчизняних, такі зарубіжних дослідників. Серед найбільш відомих варто виокремити таких, як І. Бланк, Л. Носач, О. Терещенко, А. Загородній, Т. Бутинець, І. Хома, Г. Партин, Н. Ткачук, О. Кузьмін та ін. Незважаючи на багатоаспектність розглянутої проблеми, окремі аспекти системи управління дебіторською заборгованістю вітчизняних підприємств потребують подальших досліджень.

Метою статті є дослідження основних аспектів управління дебіторською заборгованістю вітчизняних підприємств.

Для досягнення поставленої мети виокремлено такі: проаналізувати сутність поняття «дебіторська заборгованість» з точки зору вітчизняних та зарубіжних науковців і економістів; виокремити основні складові процесу управління дебіторською заборгованістю підприємств; визначити основні чинники виникнення дебіторської заборгованості на підприємствах; проаналізувати динаміку дебіторської заборгованості вітчизняних підприємств; удосконалити модель управління дебіторською заборгованістю підприємства.

Виклад основного матеріалу. Перед визначенням особливостей, притаманних дебіторській заборгованості, як важливої складової фінансових ресурсів підприємства, з'ясуємо сутність даного поняття з точки зору українських і зарубіжних науковців та економістів.

Згідно із П(С)БО під дебіторською заборгованістю варто розглядати суму активів, яка відображає обсяг заборгованості перед тим чи іншим суб'єктом господарювання [1, 2].

Результати глибшого аналізування сутності поняття «дебіторська заборгованість» відображено у табл. 1.

Таблиця 1. Результати аналізування сутності поняття «дебіторська заборгованість підприємства» з точки зору українських та зарубіжних вчених-економістів [1–5]

Table 1. The results of the analysis of the essence of the concept of «debts receivable of the enterprise» from the point of view of Ukrainian and foreign economists [1–5]

Науковці (економісти)	Сутність поняття
<i>Вітчизняні науковці та економісти</i>	
Голов С. Ф., Муратова І. Д., Лисенко О. О., Стасюк А. В.	Дебіторська заборгованість – актив, що відображає право однієї сторони на отримання заборгованих коштів у іншої сторони
Рибак Т. Д., Мудрицька В. Р., Осла Т. І., Мірошник Т. У.	Дебіторська заборгованість – сума грошових коштів, яку заборгували суб'єкту господарювання інші фізичні чи юридичні особи у процесі їхньої співпраці
Лозинський А. Т., Тур П. П., Віблаш О. Л., Ільков П. Р., Окунь У. І.	Дебіторська заборгованість – складова оборотних активів підприємства, яка відображає рівень забезпеченості підприємства фінансовими ресурсами
Лищенко О. Г., Нос Т. Б., Тулінков А. А., Скріб Р. О., Пилипенко Л. І.	Дебіторська заборгованість – фінансовий актив, який відображає право підприємства отримати відповідну суму коштів або цінних паперів від інших суб'єктів господарювання чи фізичних осіб
Мундур С. І., Ломова П. Р., Швед О. О., Кріль О. Т.	Дебіторська заборгованість – позика підприємства контрагенту, яка видається на безвідсотковій основі
Білозерцев В. В., Мних О. Б., Коробков А. І., Ривак П. Р., Гонзур Т. Т.	Дебіторська заборгованість – це результат господарської операції у грошовому вираженні, який відображає заборгованість однієї сторони перед іншою і зазначений а активі балансу
Дубровська С. В., Вантух І. І., Грибовська О. А., Лешик І. С.	Дебіторська заборгованість – це документально підтверджена сума заборгованості фізичних чи юридичних осіб господарюючому суб'єкту, яка виникла у процесі їх співпраці
<i>Зарубіжні науковці та економісти</i>	
Д. Стоун, К. Хітчинг	Дебіторська заборгованість – сума заборгованості за спожиті товари, роботи та послуги, що відображена у фінансовій звітності підприємства
З. Боді, К. Роберт, Е. Херт	Дебіторська заборгованість – сума коштів, яку покупці повинні сплатити підприємству за його продукцію чи послуги у чітко визначений період часу
Дж. Хорн, Е. Такс	Дебіторська заборгованість є складовою кредитної політики того чи іншого господарюючого суб'єкта

Проаналізувавши усі підходи до тлумачення поняття «дебіторська заборгованість підприємства», бачимо, що вони не лише не суперечать один одному, але й цілісно взаємодоповнюються.

Наведені в таблиці 1 підходи, дозволяють чітко виокремити такі основні складові процесу управління дебіторською заборгованістю [2–4]:

- формування уповноваженої комісії з управління дебіторською заборгованістю;
- систематичне аналізування стану та динаміки рівня дебіторської заборгованості підприємства;
- детальний аналіз поточного стану та складових дебіторської заборгованості підприємства;
- розроблення деталізованого плану управління дебіторською заборгованістю;
- вибір найефективніших форм та методів управління дебіторською заборгованістю підприємства;

- пошук найбільш ефективних способів рефінансування дебіторської заборгованості;
- розроблення та впровадження ефективної системи контролю дебіторської заборгованості підприємства.

Графічна інтерпретація наведених вище складових процесу управління дебіторською заборгованістю наведена на рисунку 1.

Найбільш очікуваними наслідками розроблення та упровадження ефективної системи управління дебіторською заборгованістю суб'єкта господарювання мають стати такі:

- забезпечення успішної та безперервної діяльності суб'єкта господарювання;
- зменшення обсягу так званих «вільних поточних активів»;
- збільшення швидкості обертання оборотних коштів, підвищення рівня забезпеченості підприємства ліквідними активами та, відповідно, стабілізація його фінансового стану тощо.

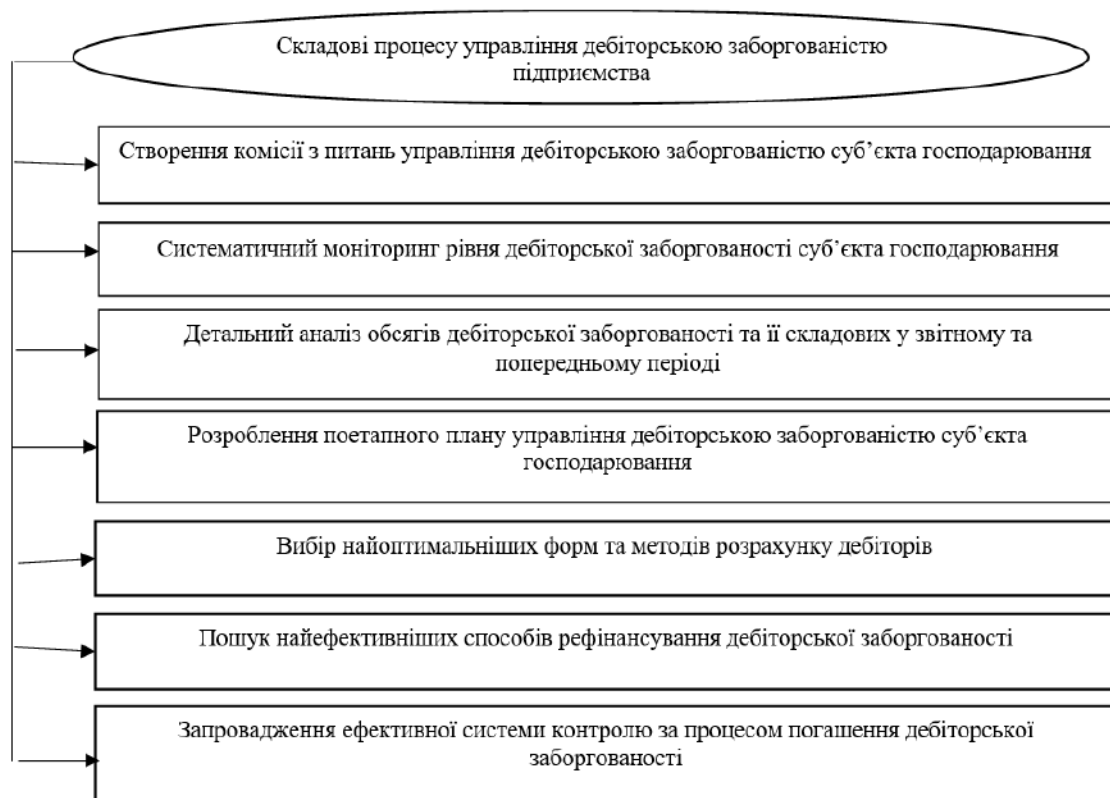

Рисунок 1. Графічна інтерпретація основних складових процесу управління дебіторською заборгованістю суб'єкта господарювання

Figure 1. Graphical interpretation of the main components of the management system of debts receivable of the entity

Виникнення дебіторської заборгованості насамперед пов'язано із системою розрахунків на підприємстві. За безготівковою формою розрахунків дуже часто виникає розрив у часі між продажем продукції чи наданням послуг та розрахунками за них.

Іншою, не менш вагомою причиною виникнення дебіторської заборгованості також є низька платоспроможність покупців та замовників.

Серед інших чинників виникнення дебіторської заборгованості варто виокремити такі:

- недосконала система організації бухгалтерського обліку на підприємстві;
- затримання в опрацюванні первинних бухгалтерських документів;
- використання незручних, насамперед для підприємств, форм розрахунків.

Відповідно для забезпечення ефективного та безперебійного функціонування того чи іншого суб'єкта господарювання необхідно враховувати й усувати зазначені вище чинники появи та збільшення обсягів дебіторської заборгованості.

Для того, щоб краще розуміти стан досліджуваної проблеми, проаналізуємо на прикладі харчової галузі промисловості динаміку основних показників дебіторської заборгованості. Отримані результати зведемо у таблицю 2.

Таблиця 2. Результати аналізування рівня дебіторської заборгованості вітчизняних підприємств харчової промисловості у 2019–2020 роках [6]

Table 2. The results of analysis of debts receivable level for domestic food industry enterprises in 2019–2020 [6]

<i>Показники</i>	<i>2019 рік</i>	<i>2020 рік</i>
Чистий дохід (виручка від реалізації товарів, робіт, послуг), тис. грн	11256	4126
Середній обсяг дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги, тис. грн	10277	5126
Середній обсяг кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги, тис. грн	20148	16359
Оборотні активи, тис. грн	20170	16358
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, ч. од	1,09	0,8
Період погашення дебіторської заборгованості, днів	328	351
Частка дебіторської заборгованості у загальному обсязі оборотних активів, %	50,9	31,3
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості, ч. од.	0,51	0,31

Зменшення на 0,29 ч. од. у 2020 році значення коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості є негативною тенденцією у діяльності досліджуваних підприємств. Насамперед, така динаміка була зумовлена різким скороченням обсягів чистого доходу досліджуваних підприємств у звітному році.

Динаміка коефіцієнта співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості також є негативною, адже свідчить про те, що підприємства не мають змоги покривати свої борги за рахунок дебіторської заборгованості.

Урахувавши зазначені вище тенденції, запропоновано загальну модель управління дебіторською заборгованістю, графічна інтерпретація якої наведена на рис. 2.

Ознайомимося з етапами моделі детальніше.

Отже, перший етап моделі управління дебіторською заборгованістю передбачає створення відповідної комісії, до компетенції якої входить глибокий аналіз стану, структури та динаміки дебіторської й кредиторської заборгованості у поточному та попередньому періодах.

Другий етап моделі передбачає управління формуванням дебіторської заборгованості. На даному етапі необхідно провести такі роботи:

- на основі розрахованого прогностичного значення обсягу реалізованої продукції визначити максимально допустимий її рівень на підприємстві;
- розробити та дотримуватися системи принципів кредитування, які враховуватимуть рівень кредитоспроможності клієнтів;
- визначити та вибрати найефективніших (найменш ризикових) форм розрахунку за товарний кредит.

- Третій етап моделі передбачає такі дії:
- детальне вивчення та аналізування складу й структури дебіторської заборгованості, яка є простроченою;
 - дослідження та запровадження на підприємстві найбільш поширених та вигідних форм рефінансування дебіторської заборгованості;
 - розроблення чи вдосконалення системи контролю за утворенням та погашенням дебіторської заборгованості.

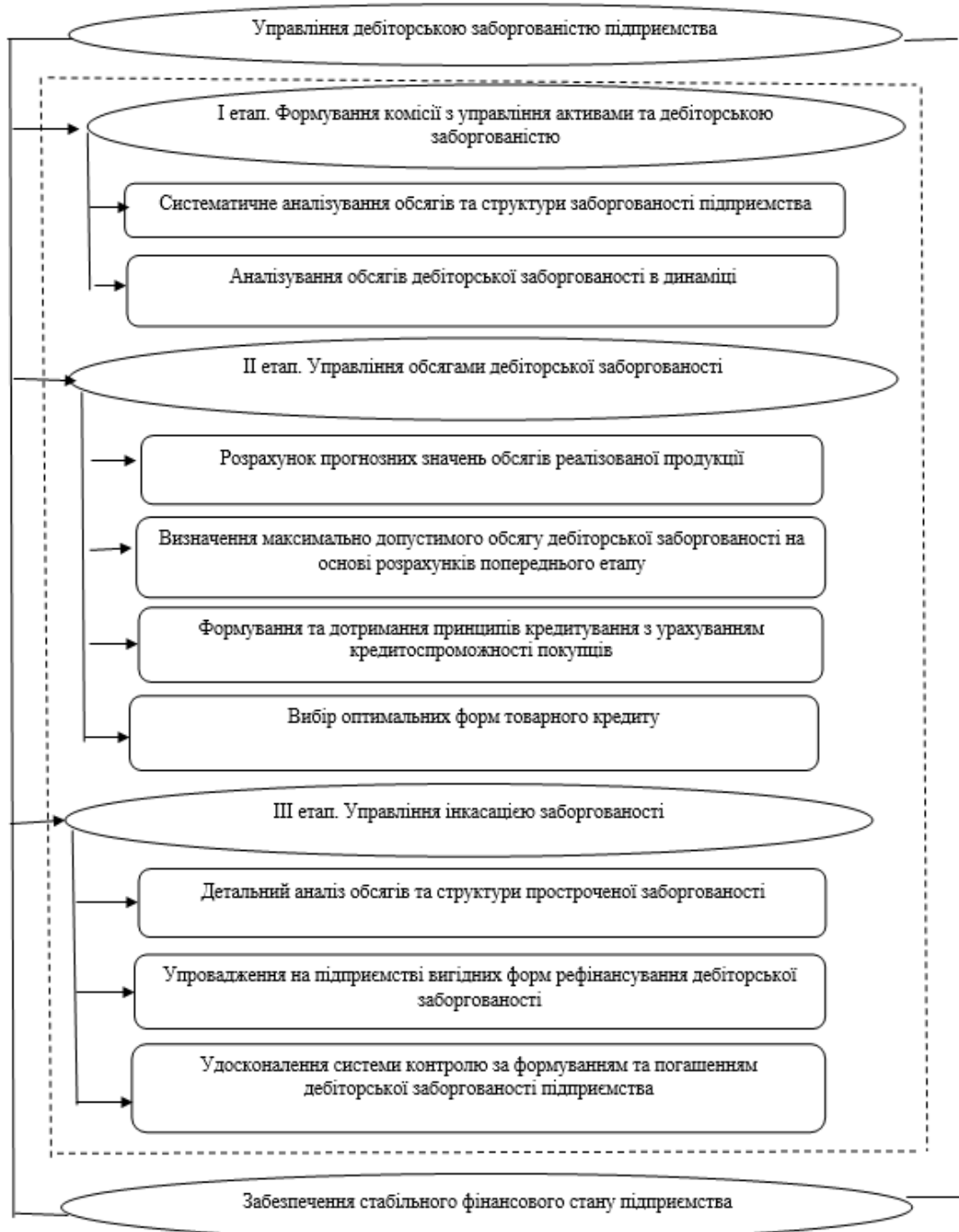

Рисунок 2. Модель управління дебіторською заборгованістю

Figure 2. Debts receivable management model

Наслідком розроблення та упровадження на підприємстві зазначеної вище моделі управління дебіторською заборгованістю повинно стати:

- збільшення обсягів реалізованої продукції;
- забезпечення постійної та безперервної діяльності підприємства;
- зменшення питомої ваги вільних поточних активів у загальній їх сукупності та, відповідно, зменшення обсягу витрат на їх утримання;
- підвищення рівня обіговості оборотних активів підприємства;
- підвищення рівня забезпеченості підприємства ліквідними активами;
- покращення показників фінансової стійкості та ліквідності підприємства;
- стабілізація фінансової діяльності підприємства;
- утримання та розширення ринкових позицій;
- зниження рівня операційного ризику;
- підвищення рівня фінансової безпеки;
- покращення показників прибутковості та рентабельності підприємства;
- спрямування коштів, отриманих від погашення дебіторської заборгованості й технологічне оновлення підприємства.

Розроблену модель управління дебіторською заборгованістю варто упроваджувати на вітчизняних промислових підприємствах, стан дебіторської заборгованості яких є незадовільним. У свою чергу, комісію з управління дебіторською заборгованістю пропонується формувати з найкомпетентніших та відповідальних працівників відділу фінансового аналізу та контролю, що дозволить зекономити час на їх пошук, навчання та підготовку.

Висновки. Слід зазначити, що ефективне управління дебіторською заборгованістю є цілісним процесом, який базується на концепції ефективного управління капіталом. Урахування виокремлених у статті чинників виникнення дебіторської заборгованості, а також моделі управління нею дозволить не лише покращити фінансові показники діяльності, але й суттєво зменшити статистику збиткових та збанкрутілих вітчизняних підприємств.

Перспективним напрямом подальших досліджень стане розроблення методу поглибленої діагностики стану дебіторської заборгованості підприємств, адаптовану до вітчизняних умов господарювання.

Conclusions. Summarizing the above mentioned, it should be noted that the effective management of debts receivable is a holistic process based on the concept of effective capital management. Taking into account the factors of occurrence of debts receivable highlighted in the paper, as well as the model of its management will not only improve the financial performance, but also significantly reduce the statistics of unprofitable and bankrupt domestic enterprises.

The promising area of further research will be the development of a method for more in-depth diagnosis of debts receivable of enterprises, adapted to domestic business conditions.

Список використаної літератури

1. Положення бухгалтерського обліку. Дебіторська заборгованість. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99> (дата звернення: 23.10.2021).
2. Положення бухгалтерського обліку. Фінансові інструменти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01> (дата звернення: 23.10.2021).
3. Глушко А. Д. Управління дебіторською заборгованістю в системі забезпечення ефективної діяльності підприємства. Ефективна економіка. 2017. № 7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2018/50.pdf (дата звернення: 12. 09.2021).
4. Лисенко І. В. Управління дебіторською заборгованістю підприємства в контексті її обліково-аналітичного забезпечення. Економіка і держава. 2020. № 4. С. 12–18. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/125.pdf (дата звернення: 13.10.2021).

5. Гавран В. Удосконалення управління дебіторською заборгованістю підприємства в контексті нових ринкових викликів. Проблеми економіки та управління. Вісник НУ «Львівська політехніка». 2020. № 1. С. 98–102. URL: <http://science.lpnu.ua/uk/semi/vsi-vypusky/volume-4-number-1-2020/udoskonalennya-upravlinnya-debitorskoju-zaborgovanistyu> (дата звернення: 26.09.2021).
6. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=232ba380-67ec-4689-a90e-f67da7840f9e&title=DoingBusiness> (дата звернення: 13.10.2021).

References

1. Polozhennya bukhhalters'koho obliku (2020). *Debitors'ka zaborhovanist'*: [Receivables]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99> (accessed: 23 October 2021).
2. Polozhennya bukhhalters'koho obliku (2020). *Finansovi instrumenty*: [Financial instruments]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99> (accessed: 23 October 2021).
3. Glushko A. D. (2017) Upravlinnya debitors'koyu zaborhovanistyu v systemi zabezpechennya efektyvnoyi diyal'nosti pidpryyemstva [Accounts receivable management in the system of ensuring the effective operation of the enterprise]. *Efektivna ekonomika* (Electronic journal). No. 7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2018/50.pdf (accessed: 12 September 2021).
4. Lysenko I. V. (2020) Upravlinnya debitors'koyu zaborhovanistyu pidpryyemstva v konteksti yiyi oblikovo-analitychnoho zabezpechennya. Management of receivables of the enterprise in the context of its accounting and analytical support. *Ekonomika i derzhava*. No. 4. P. 12–18. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/125.pdf (accessed: 13 October 2021).
5. Havran V. (2020) Udoskonalennya upravlinnya debitors'koyu zaborhovanistyu pidpryyemstva v konteksti novykh rynkovykh vyklykiv [Improving the management of receivables in the context of new market challenges]. *Problemy ekonomiky ta upravlinnya*. Bulletin of Lviv Polytechnic National University. No. 1. P. 98–102. URL: <http://science.lpnu.ua/uk/semi/vsi-vypusky/volume-4-number-1-2020/udoskonalennya-upravlinnya-debitorskoju-zaborgovanistyu> (accessed: 26 September 2021).
6. Ofitsiyyny sayt Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrayiny (2021) [Official site of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=232ba380-67ec-4689-a90e-f67da7840f9e&title=DoingBusiness> (accessed: 13 October 2021).